

**RAQAMLI JAMIYATDA SHAXS MA'NAVIY TARBIYASI VA
DERADIKALIZATSIYA: SUN'IY INTELLEKT VA INSON
MUNOSABATLARINING AKSIOLOGIK TAHLILI**

Namozov Gafur Mamadiyorovich

6127764@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli jamiyat sharoitida shaxs ma'naviy tarbiyasini rivojlantirish, deradikalizatsiya jarayonlari hamda sun'iy intellekt va inson munosabatlarining aksiologik jihatlarini tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning inson dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari, muloqot madaniyati va ijtimoiy xulq-atvoriga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishda inson qadr-qimmati, mas'uliyat, adolat, erkinlik va axborot xavfsizligi kabi qadriyatlarning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Deradikalizatsiya jarayonlarida tanqidiy fikrlash, media savodxonlik, ma'rifat va ijtimoiy muloqotning o'rni asoslanadi. Maqolada sun'iy intellekt imkoniyatlaridan shaxs ma'naviy tarbiyasini qo'llab-quvvatlashda mas'uliyatli foydalanish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: raqamli jamiyat, ma'naviy tarbiya, deradikalizatsiya, sun'iy intellekt, aksiologiya, inson qadri, axloqiy qadriyatlar, raqamli madaniyat, tanqidiy fikrlash, media savodxonlik.

KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanib, insonlarning fikrlashi, muloqot qilishi, bilim olishi va ijtimoiy munosabatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va sun'iy intellekt vositalari axborot olish imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, shaxsning ma'naviy kamoloti va axloqiy qarashlari oldiga yangi vazifalarni ham qo'yimoqda.

Raqamli muhitda turli g'oyalar, qadriyatlar va dunyoqarashlar o'zaro to'qnashadi. Bunday sharoitda shaxsning axborotni mustaqil tahlil qilishi, haqiqat

va yolg'on ma'lumotni farqlashi, insoniy qadriyatlarga asoslangan qarorlar qabul qilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, yoshlarning ma'naviy tarbiyasida raqamli madaniyatni shakllantirish, zararli mafkuraviy ta'sirlarning oldini olish va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi raqamli jamiyatda shaxs ma'naviy tarbiyasi va deradikalizatsiya jarayonlarini aksiologik nuqtayi nazardan tahlil qilish, sun'iy intellekt va inson munosabatlarining asosiy muammolarini aniqlash hamda ularni hal etishga doir takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

Raqamli jamiyatda shaxs ma'naviy tarbiyasining aksiologik asoslari

Aksiologiya — qadriyatlar, ularning mohiyati, shakllanishi va inson hayotidagi o'rnini o'rganuvchi falsafiy yo'nalishdir. Raqamli jamiyat sharoitida aksiologik yondashuv texnologiyalarning inson hayotiga ta'sirini faqat texnik samaradorlik bilan emas, balki axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy mezonlar asosida baholashni talab etadi. Shaxs ma'naviy tarbiyasi insonparvarlik, halollik, adolat, mas'uliyat, bag'rikenglik va o'zaro hurmat kabi qadriyatlarni o'zlashtirish jarayonidir. Raqamli muhitda ushbu qadriyatlar insonning axborotdan foydalanishi, boshqalar bilan muloqot qilishi va virtual makonda o'zini tutishida namoyon bo'ladi.

Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda boshqa insonlarning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, tekshirilmagan ma'lumotlarni tarqatmaslik, turli qarashlarga bag'rikenglik bilan munosabatda bo'lish raqamli axloqning muhim talablaridir. Shu bilan birga, internetda anonimlik imkoniyatining mavjudligi ayrim foydalanuvchilarda mas'uliyatsiz xatti-harakatlarning kuchayishiga sabab bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlarda huquqiy bilim, ma'naviy tarbiya va raqamli madaniyatning uyg'unligi muhim ahamiyatga ega. Raqamli jamiyatda ma'naviy tarbiyaning asosiy vazifasi insonni texnologiyalardan butunlay uzoqlashtirish emas, balki ulardan ongli, mas'uliyatli va maqsadli foydalanishga o'rgatishdir. Buning uchun ta'lim muassasalarida axloqiy muammolarni muhokama qilish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va real hayotiy vaziyatlarga asoslangan

mashg'ulotlarni tashkil etish maqsadga muvofiq.

Deradikalizatsiya jarayonlarining ma'naviy-falsafiy mohiyati

Deradikalizatsiya shaxsning zo'ravonlikni oqlovchi ekstremistik qarashlardan uzoqlashishi va bunday qarashlarni qayta ko'rib chiqishiga qaratilgan jarayon sifatida tushuniladi. U radikallashuvning oldini olishga qaratilgan umumiy profilaktik tadbirlardan farq qiladi. Profilaktika xavfli qarashlarning shakllanishiga yo'l qo'ymaslikni ko'zlasa, deradikalizatsiya mavjud qarashlarni o'zgartirish va shaxsning tinch ijtimoiy hayotga qaytishini qo'llab-quvvatlashga yo'naltiriladi.

Mazkur jarayonni faqat huquqiy yoki xavfsizlik masalasi sifatida emas, balki ma'naviy, psixologik va ijtimoiy hodisa sifatida ham o'rganish zarur. Chunki insonning dunyoqarashi, qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlari turli omillar ta'sirida shakllanadi.

Aksiologik nuqtayi nazardan deradikalizatsiyaning asosiy vazifalaridan biri zo'ravonlikni oqlovchi qarashlar o'rniga inson hayoti, tinchlik, o'zaro hurmat, bag'rikenglik va qonuniylik qadriyatlarini mustahkamlashdir. Bunda shaxsni kamsitish yoki uning barcha fikrlarini bir xil baholash o'rniga, zararli g'oyalarning mazmunini dalillar asosida muhokama qilish va muqobil, tinch yo'llarni ko'rsatish samaraliroq yondashuv hisoblanadi. Deradikalizatsiyada muloqot alohida ahamiyat kasb etadi. Ochiq va hurmatga asoslangan suhbat insonning o'z qarashlarini tahlil qilishiga, savollar berishiga va yangi ma'lumotlarni qabul qilishiga yordam berishi mumkin. Shu bilan birga, muayyan holatlarda psixologlar, pedagoglar, ijtimoiy xodimlar va boshqa malakali mutaxassislarining ko'magi talab etiladi.

Sun'iy intellekt ushbu jarayonlarda ma'rifiy materiallarni tayyorlash, turli yosh guruhlari uchun ta'limiy resurslarni moslashtirish va axborot savodxonligini rivojlantirishda yordamchi vosita bo'lishi mumkin. Biroq insonlarni avtomatik ravishda "radikal" deb tasniflash yoki ularning shaxsiy qarashlari asosida nazoratsiz xulosalar chiqarish jiddiy axloqiy va huquqiy xavflarni yuzaga keltiradi. Shu sababli sun'iy intellektning bunday sohalaridagi qo'llanilishi inson huquqlari, shaffoflik va mutaxassislar nazoratiga asoslanishi zarur.

Raqamli muhitda sun'iy intellekt orqali ma'naviy tarbiyani rivojlantirish imkoniyatlari

Sun'iy intellekt texnologiyalaridan ma'naviy-ma'rifiy faoliyatda maqsadli foydalanish ta'lim jarayonini takomillashtirishga yordam beradi. Buning uchun texnologik imkoniyatlar pedagogik maqsadlar va axloqiy talablar bilan uyg'unlashtirilishi lozim.

Birinchi imkoniyat — individual ta'limni qo'llab-quvvatlash. Sun'iy intellekt yordamida foydalanuvchining bilim darajasiga mos tushuntirishlar, savollar va mashqlar tayyorlash mumkin. Masalan, o'quvchilar bilan internetdagi axborotning ishonchliligi, raqamli odob va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish mavzularida interaktiv mashg'ulotlar tashkil etish mumkin.

Ikkinchi imkoniyat — tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. Sun'iy intellekt turli nuqtayi nazarlarni solishtirish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va dalillarni tekshirishga oid topshiriqlarni ishlab chiqishda yordam beradi. Biroq o'quvchilar tayyor javoblarni shunchaki qabul qilmasdan, ularni mustaqil tekshirishga o'rgatilishi kerak.

Uchinchi imkoniyat — media savodxonlikni oshirish. Raqamli ta'lim jarayonida soxta xabarlar, manipulyativ materiallar, sun'iy yaratilgan tasvir va videolarni aniqlash masalalarini o'rganish mumkin. Bunda texnologiyalarning imkoniyatlari bilan bir qatorda, ularning xatolarga yo'l qo'yishi mumkinligi ham tushuntirilishi zarur.

Shaxs ma'naviy tarbiyasi va deradikalizatsiyani takomillashtirish bo'yicha takliflar

Raqamli jamiyatda shaxs ma'naviy tarbiyasini takomillashtirish uchun texnologik, pedagogik, axloqiy va ijtimoiy yondashuvlarni birlashtirish maqsadga muvofiq. Birinchidan, ta'lim muassasalarida raqamli madaniyat, media savodxonlik va sun'iy intellekt etikasi bo'yicha mashg'ulotlarni rivojlantirish zarur. Bu yoshlarning axborotga ongli munosabatini va mustaqil fikrlash qobiliyatini kuchaytiradi.

Ikkinchidan, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishda inson qadr-qimmati,

adolat, shaffoflik, maxfiylik va mas'uliyat tamoyillariga rioya etish lozim. Texnologik natijalar muhim qarorlarni inson nazoratisiz qabul qilish uchun yagona asosga aylanmasligi kerak.

Uchinchidan, oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim. Yoshlar bilan raqamli muhitdagi muammolar haqida ochiq suhbatlar olib borish, ularning savollarini tinglash va zarur hollarda mutaxassis ko'magini tashkil etish foydali hisoblanadi.

To'rtinchidan, ma'rifiy kontent yaratishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligiga e'tibor berish lozim. Insonparvarlik, tinchlik, bag'rikenglik, halollik va o'zaro hurmat kabi qadriyatlar yoshlarning raqamli muhitdagi xulq-atvorida ham namoyon bo'lishi kerak.

Beshinchidan, deradikalizatsiya dasturlarining samaradorligini muntazam baholash zarur. Bunda shaxslarning huquqlari va maxfiyligi saqlangan holda, ta'limiy natijalar, axborotni tahlil qilish ko'nikmalari, ijtimoiy moslashuv va muloqot madaniyatidagi o'zgarishlar hisobga olinishi mumkin.

Ushbu takliflarning izchil amalga oshirilishi sun'iy intellekt imkoniyatlaridan ma'naviy tarbiya yo'lida foydalanish, yoshlarning zararli axborot ta'siriga nisbatan barqarorligini oshirish va xavfsiz raqamli muhitni shakllantirishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli jamiyatda shaxs ma'naviy tarbiyasi va deradikalizatsiya masalalari zamonaviy falsafaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Sun'iy intellekt va raqamli kommunikatsiyalar insonning bilim olish, muloqot qilish va dunyoqarashini kengaytirish imkoniyatlarini oshiradi. Shu bilan birga, ular axborotning ishonchliligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, algoritmik tarfakashlik va insoniy munosabatlarning o'zgarishi kabi muammolarni ham yuzaga keltiradi.

Sun'iy intellekt ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni takomillashtirishda yordamchi vosita bo'lishi mumkin, biroq u insoniy tarbiya, mustaqil fikrlash va shaxsiy mas'uliyatning o'rnini bosa olmaydi. Shu sababli raqamli texnologiyalardan foydalanish inson huquqlari va axloqiy me'yorlarga muvofiq tashkil etilishi zarur.

Demak, raqamli jamiyatda ma'naviy tarbiyaning samaradorligi texnologik taraqqiyot bilan insoniy qadriyatlarning uyg'unligiga bog'liq. Sun'iy intellektdan mas'uliyatli foydalanish, media savodxonlikni rivojlantirish va deradikalizatsiyaga insonparvarlik asosida yondashish ma'naviy barqaror, tanqidiy fikrlaydigan va ijtimoiy mas'uliyatli shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 14-oktabrdagi PQ-358-son qarori. *Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida*. — LexUZ: <https://lex.uz/acts/-7158604>
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son Qonuni. *Ta'lim to'g'risida*. — LexUZ: <https://lex.uz/docs/-5013007>
3. O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi O'RQ-406-son Qonuni. *Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida*. — LexUZ: <https://lex.uz/docs/-3026246>
4. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. *Zo'ravon ekstremizmning oldini olish bo'yicha Harakatlar rejasi*. — BMT Bosh kotibining A/70/674-son hisoboti. — Nyu-York, 2015.
5. UNESCO. *Sun'iy intellekt etikasi bo'yicha tavsiyanoma*. — Parij: Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha tashkiloti, 2021. O'zbek tilidagi nashri mavjud: <https://www.unesco.org/en/articles/recommendation-ethics-artificial-intelligence-0>